

DİLÇİLİK

<https://doi.org/10.62837/2024.9.3>

SƏİDƏ ABBASOVA
dosent f.ü.f.d
Bakı Dövlət Universiteti
Ünvan Zahid Xəlilov
Saida_200@hotmail.com

AKADEMİK KOMMUNİKASIYANIN FUNKSIONAL SƏCIYYƏSİ.

Açar sözlər: kommunikasiya, akademik, funksional, ideya, ünsiyyət, cəmiyyət, informasiya, nitq, etiket, elm.

Keywords: communication, academic, functional, idea, conversation, society, information, speech, label, science.

Ключевые слова: коммуникация, академический, функциональный, идея, общение, общество, информация, речь, этика, наука.

Gələcəyin peşəkar mütəxəssisi olacaq hər bir şəxs ixtisas və peşəsindən asılı olmayaraq effektiv kommunikasiya vərdişlərinə yiyələnməlidir. Cəmiyyətin qabaqcıl mütəxəssisinin səviyyəsi, mədəniyyəti ən əvvəl onun nitqində, danışığ və yazı üslubunda özünü göstərir. Mədəni insanda hər şey gözəl olmalıdır. Bunları istiqamətləndirən başlıca amil isə şifahi və yazılı dil və nitqdır. Effektiv ünsiyyət vasitəsi olan nitq alətini öyrənmək, həm də işgüzar ünsiyyət bacarığını formalaşdırmaqdır. [1.s.32]

Qloballaşma XXI əsrin intensiv prosesi kimi müasir cəmiyyətin bütün səviyyələrinə təsir edərək onun hər bir sahəsində inkişafın tənzimlənməsini tələb edir. Elmin daha sürətlə inkişaf etməsi bu sahənin də tənzimlənməsini şərtləndirir. Elm sürətlə inkişaf edir, onun nailiyyətləri elmi ictimaiyyət tərəfindən fəal istifadə olunur, kütləvi xarakter alır. Bu prosesi şərtləndirən başlıca amillərdən biri informasiya kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunmasıdır. Məhz informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə keçirilən tədbirlər: konfrans, simpozium, konqres və b. onun coğrafiyasını genişləndirir, dünya elmi cəmiyyətlərinə çıxış imkanlarını artırır, beynəlxalq səviyyəli jurnallarda dərc olunmağa şərait yaradır. Elmi tədbirlər elmi ictimaiyyətin bu tədbirlərdə fəal iştirakını təmin edir. Beynəlxalq hiper elmi məkana inteqrasiya edərək operativ şəkildə elm dünyasında gedən prosesləri öyrənmək, müxtəlif məsələlərə müdaxilə etmək, öz fikir və ideyalarını bölüşmək üçün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməyi bacarmaq kifayət edərmi? Əlbəttə, müasir texnologiyalardan istifadə etməklə hiper elm məkanından istənilən məlumatı almaq mümkündür. Lakin bu məkanın içində olmaq, onun iştirakçıları ilə dünya elmində gedən prosesləri müzakirə etmək, öz fikir və ideyaların, tədqiqat işlərinə bölüşmək

üçün onlarla “eyni dildə” danışmağa ehtiyac duyulacaq. Yəni dünya elm adamları ilə yazılı ünsiyyət qurmaq üçün onlarla eyni dildə - “ümumu dildə” danışmağı öyrənmək lazımdır. “Ümumi dil” tapmaq üçün hansı meyarlara əməl olunmalıdır? Dünya elm və təhsil məkanında ümumi anlaşıma üçün müəyyən qaydalara əməl edilməlidir. Bu qaydalar və normalar dünyanın qabaqcıl təhsil ocaqlarında, universitetlərdə qəbul olunmuş vahid beynəlxalq standartlardır. [4.s.74]

Beynəlxalq elm və təhsil məkanına inteqrasiya edərək, onun tərkib hissəsinə çevrilmək bizim gənc alimlər üçün çox vacibdir. Ölkəmizin gənc alimləri, magistrantlar, tələbələr beynəlxalq elmi tədbirlərdə həvəslə iştirak edirlər. Bu prosesin nəticəsi kimi alimlər beynəlxalq jurnallarda məqalələr dərc etdirir, dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan həmkarları ilə müştərək layihələrdə iştirak edirlər. Bu əməkdaşlıq bizim təhsil sistemindən fərqli, beynəlxalq standartlara uyğun ünsiyyət qurmaq, yazılı akademik kommunikasiya bacarığı tələb edir. Buna görə elmi tədqiqat institutlarında çalışan, ali məktəblərdə işləyən və təhsil alan hər kəs akademik kommunikasiyanın beynəlxalq standartlarına uyğun əlaqə qurmaq bacarığına yiyələnməlidir. Çox istedadlı bir gənc tədqiqatçının beynəlxalq akademik (yazı) səriştəsi olmasa, aciz və savadsız görünə bilər. Deməli, peşəkar akademik kommunikasiya qurmaq üçün müasir dövrün beynəlxalq akademik yazı qaydalarına yiyələnmək lazımdır. Beynəlxalq akademik yazı qaydalarının hazır modelləri var. Akademik kommunikasiya anlayışı necə başa düşülməlidir, istifadə olunduğu sferanı və onun ali məktəblərdə tədrisini zəruriləşdirən səbəblər nədir? Akademik kommunikasiya anlayışı ali məktəblərdə, elm aləmində yeni olmasa da ona qoyulan tələblər, funksioal imkanları müasir dövrümüzdə xeyli genişlənməmişdir. Akademik kommunikasiya anlayışına elmi ədəbiyyatlarda müxtəlif aspektlərdən yanaşılır: elmi biliklərin müxtəlif kommunikasiya institutları vasitəsilə yayılması; elmi cəmiyyətlərdə peşəkar ünsiyyətin məcmusu kimi; alimlər arasında informasiya mübadiləsində qarşılıqlı əlaqə prosesi kimi. [5.s. 237]

Müasir dövrümüzdə akademik kommunikasiyanın geniş spektri nəzərə alınaraq onun bir fənn kimi ali məktəblərdə tədrisi zərurətə çevrilmişdir. Fənnin ali məktəblərdə tədrisində məqsəd bakalavr, magistr və doktorantlara akademik mətnlərin müxtəlif janrlarının tərtibi haqqında biliklər vermək, onların redaktəsi; şəxsi ideyaların yaranması bacarığını inkişaf etdirmək və onun elmi mətn şəklində korrekt üslubda tərtibidir. Bu bacarıqlara yiyələnmək üçün müəyyən şərtlər mövcuddur: İlkin şərtlər Azərbaycan ədəbi dili və nitq mədəniyyətinin baza anlayışlarına aid biliklərin aşılması; Sonrakı şərtlər dil və kommunikativ səriştəliliyin formalaşdırılması və onların peşəkar fəaliyyətdə realizə olunması: bakalavr və magistrantların beynəlxalq elmi jurnalların tələblərinə cavab verən elmi məqalələr yazmaq bacarığı, qrant layihələrə arayış hazırlamaq bacarığı, elmi araşdırmaların müxtəlif səviyyəli konfranslarda nəticələrini təqdim etmək səriştəsi. Bunun üçün tələbələr aşağıdakı bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnməlidir: şəxsi

ideyaların yaranması texnologiyasını bilmək; mətni modellər əsasında qurmaq bacarığı, qrammatik, stilistik, məntiqi, nitq səhvlərinin düzəldilməsi; elmi mətnlərin redaktə olunması üsulları, elmi mətnlərin tərtibi prinsiplərinin linqvostilistik parametrlərini; akademik yazılara qoyulan beynəlxalq norma və tələbləri bilməyə nail olmaq. Bunun üçün bakalavr və magistrantlar bacarmalıdır: mətnin elementlərini təşkil etmənin məntiqi sıralanması; elmi akademik mətn üzərində işləyərkən müxtəlif model və texnologiyalardan istifadə etmək; mətnin adresat tərəfindən qavranılması faktorunu nəzərə almaq, başqasının fikirlərinə hörmət etmək və başa düşmək; problemi şəxsi fərziyyəyə görə əsaslandırmaq, tezis xülasəsin vermək, mətni fərziyyədən nəticəyə qədər sıralamaq; müxtəlif mənbələrdən informasiyanı seçmək, ümumiləşdirmək, istifadə etmək, tənqidi yanaşmaq, arqumentləşdirmək; müxtəlif plagiatlardan uzaq durmaq; mətni nitqin elmi üslubunun normalarına uyğun məzmunlu, tam və məntiqi əlaqəli qurmaq, öz fikirlərini aydın və dəqiq ədəbi dildə ifadə etmək. Əldə olunan nəticələr: etalon elmi mətnlərin linqvostilistik parametrlərini bilmək, elmi axtarışların nəticələrini məruzə və ya təqdimat şəklində prezentasiyasını təqdim etməyi bacarmaq. [9.s.38]

İstənilən sahə ilə bağlı elmi biliklərin ali məktəbdə qazanılması ali məktəb natiqliyi olan akademik kommunikasiyanın funksional səciyyəsinə şərh etməyi tələb edir. Bu bilik və bacarıqlara yiyələnmək cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə edən mütəxəssislərin mədəni və kommunikativ sənədliliyinin formalaşdırılması üçün olduqca vacibdir. Bu söylənilən məsələlərin şərh dilin tətbiq sahələrinə diqqət yetirməyin vacibliyini önə çəkir. Akademik kommunikasiya anlayışının şərhinə keçməzdən əvvəl bəzi məsələlərə aydınlıq gətirməyə ehtiyac duyulur. Belə məsələlərdən biri də ünsiyyət və kommunikasiya anlayışlarının definisiyasıdır. “Ünsiyyət” və “kommunikasiya” terminləri çox vaxt sinonim kimi işlənir. Lakin terminologiyada “kommunikasiya” – informasiyanın ötürülməsi prosesinin baş verdiyi ünsiyyət vasitəsi kimi izah edilir. Kommunikativ ünsiyyət zamanı informasiyanın ötürülməsi məlumatların şifahi və yazılı şəkildə verilməsi, bədən dili ilə və müxtəlif nitq parametrlərində baş verir. [9.s.197] Bu zaman informasiyanı alan obyektlər insanlar, heyvanlar, maşınlar və s. ola bilər. “Ünsiyyət”- isə həmişə ikitərəfli prosesdir: ünsiyyətin subyektivi olan bərabərhüquqlu tərəflər arasında qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanan ikitərəfli ünsiyyət. Vahid ünsiyyət prosesində ünsiyyətin bir neçə funksiyası özünü göstərir: - kommunikativi (informasiyanın ötürülməsi); - tənzimləyici (davranışı tənzim etməyə xidmət etmə); - interaktiv (qarşılıqlı təsir etmə, qarşılıqlı əlaqə); - perseptivi (qavrama) partnyorların bir-birini qarşılıqlı anlaması, dərk etməsi); - suqgestivi (təlqin etmə funksiyası). Akademik ünsiyyət dedikdə iki və ya bir neçə şəxsin qarşılıqlı nitq əlaqəsi prosesi başa düşülür. Bu zaman fəaliyyət, informasiya, təcrübə mübadiləsi baş verir. Yuxarıda sadalanan situasiyalar akademik üslubun əlamətlərinin struktur və məzmun planında səciyyəvi xarakteristikasıdır. Son zamanlar informasiya texnologiyalarının inkişafı,

informasiya-kommunikasiya məkanının sərhədlərinin genişlənməsi, elmin sürətlə inkişaf etməsi, onun nailiyyətlərinin elmi cəmiyyətdə aktiv istifadə olunması akademik üslubun funksional sferasını genişləndirir. Elmin daha sürətlə inkişaf etməsi bu sahənin də tənzimlənməsini şərtləndirir.

Hər hansı mətnin tərtibi zamanı adresatla ünsiyyətin rəsmilik dərəcəsi nəzərə alınır. [4.s.151] Bu dərəcə nəzərə alınaraq rəsmi və ya qeyri-rəsmi üsluba xas olan leksikadan istifadə olunur: ədəbi-danışığ, jarqon, loru danışığ. Rəsmi ünsiyyət prosesində etiket qaydalarına əməl olunur. Kommunikasiyaya təsir edən və mətnin necə qurulmasını müəyyənləşdirən şərtlər sırasında ünsiyyət şəraitində rəsmilik dərəcəsi ən mühümdür. Elmi (akademik) kommunikasiya müəyyən auditoriya üçün nəzərdə tutulduğuna görə müəyyən mənada kütləvidir. Buna görə akademik kommunikasiya bizdən cəmiyyətdə qəbul olunmuş ünsiyyət normalarına əməl etməyi tələb edir. Müasir elmi kommunikasiyanın əlamətləri: elmin kollektiv xarakteri, elmi məlumatların sürətli axını və mətnin sərhədlərinin bu hiper məkanda əriməsi; biliklərin saxlanması və ötürülməsində yeni texnologiyalar; sosial-iqtisadi şəraitdə alimlərin işinin dəyişməsi, akademik yazının unifikasiya normalarıdır. Akademik mətnlərin tipləri: 1. İlk janrlar: məqalə, monoqrafiya, resenziya (rəy), dərslik və ya dərs vəsaiti, məruzə, çıxış, prezentasiya, mühazirə, dissertasiya. 2. Sonrakı janrlar (yəni ilkin janrlar əsasında onların həcmələrinin qısaldılması yolu ilə yaranan mətnlər): annotasiya (məqalə, məruzə, dissertasiya və ya kitab haqqında qısa məlumat), avtoferat (dissertasiyanın qısaldılmış şərh, tezis (məqalə və ya 41 çıxışın materiallarının qısa təsviri, xülasəsi), konspekt (bir və ya bir neçə ilkin mətnin əsas müddəaları). 3. Tədris-metodik: dərs vəsaiti, iş proqramı, metodik göstərişlər. 4. Elmi-tədris: mühazirə, məruzə, seminar da çıxış, kurs işi, esse, referat. İngilis-amerikan ənənəsinə görə isə akademik mətnlərin tipləri kimi: konspekt (notes), məruzə (report), layihə/proyekt (project), essay (inşa), dissertasiya (dissertation/Thesis), yazı işi (paper); elmi mətnlərin tipləri kimi: elmi məqalə (Research Article), minnətdarlıq hissənin ifadəsi (Acknowledgement), oçerk/esse (Essay), məruzə/ hesabat (Report), monoqrafiya (Treatise/Study/ Monograph) nəzərdə tutulur. Cəmiyyətdə iqtisadi-siyasi münasibətlərin dəyişməsilə yeni əxlaqi münasibətlər, davranış normaları yaranır. Əxlaq cəmiyyətdə insanlar arasında qarşılıqlı münasibətləri tənzim etmək tələbatından doğmuşdur, özünün ictimai funksiyasını yerinə yetirərkən isə ictimai rəyə, könüllülüyə əsaslanır. Əxlaqi münasibətlər, şüur və fəaliyyətin əsas ünsürləri öz təcəssümünü etikanın kateqoriyalarında tapmışdır. [7.s.138]

Nitq etiketi – tələb və norma kimi spesifik milli verbal vahidlərin mikrosistemi. Bunlar həmsöhbətlərin əlaqə qurması üçün cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmiş və yazılmış vahidlərdir. Nitq etiketləri nitq davranışları qaydalarına görə ünsiyyətin və bu zaman arzu olunan tonallığın qorunması üçün istifadə olunan vahidlərdir. Başqa sözlə, bunlar elə nitq vahidləridir ki, onlar vasitəsilə müraciət,

diqqətin cəlb edilməsi, salamlama, sağollaşma, tanışlıq, üzrhaqlıq, minnətdarlıq, təbrik, arzu, xahiş, dəvət, başsağlığı, kompliment və s. həyata keçirilir. Nitq etikətləri özlüyündə rəsmi və qeyri-rəsmi şəraitdə salamlama sağollaşma, təqdimat, kübar söhbət və s. ehtiva edir; hər hansı müəyyən şəraitdə başqa bir şəxslə necə əlaqə qurmaq, saxlamaq və ya əlaqəni kəsməyi aydınlaşdırır; danışan və onun adresatı haqqında, onların tanış olub-olmamaları, yaş bərabərliyi, şəxsi münasibətləri, xidməti vəziyyəti, ünsiyyətin rəsmi və qeyri-rəsmi şəraitdə baş verməsi haqqında sosial məlumat ötürür. [6.s.179]

Akademik nətiqlik – dinləyicilərə, öz auditoriyasına məqsədyönlü təsir edə bilən, bu və ya digər sahəyə aid biliklərin mənimsənilməsi və ya qavranılmasına kömək edən effektiv peşəkar nitqin yaranma şəraiti və qanunauyğunluqlarını öyrənən sahəyə aid biliklər sistemidir. Akademik nitqin peşəkar səriştəliliyinin komponentləri: dil səriştəliliyi – müasir Azərbaycan ədəbi dilinin normalarına əməl etmək bacarığı. Nitq səriştəliliyi – dil vasitəsilə fikirlərin düzgün ifadə olunması bacarığının formalaşdırılması. Kommunikativlik səriştəliliyi – dil vasitələrindən konkret kommunikativ şəraitlərdə tipik peşəkar fəaliyyətdə istifadə etmək bacarığı. Etik səriştəlilik – etiket qaydalarını mənimsəmək, beynəlmiləl, millətlərəarası ünsiyyət mədəniyyəti bacarığı. Akademik kommunikasiya nə sırf şifahi, nə də ki, yazılı kommunikasiya deyildir. Tutaq ki, dissertasiya işinin, yaxud elmi məqalənin, rəyin müəllifi sonradan öz işinin müdafiəsində işin məqsədini, elmi yeniliyini sətir edir və verilən sualları cavablandırır, yaxud elmi konfransda çıxış edir. Bu o deməkdir ki, elmi akademik üslub yazılı və şifahi kommunikasiyanın sintezindən formalaşır.

dosent Saida Abbasova

Xülasə

İnsan mədəniyyətini istiqamətləndirən başlıca amil şifahi və yazılı dil və nitqdır. Qloballaşma 21 əsrin intensiv prosesi kimi müasir cəmiyyətin bütün səviyyələrinə təsir edir. Onun hər bir sahəsində inkişafın tənzimlənməsini tələb edir. Bu inkişaf hər bir mütəxəssisdən beynəlxalq standartlara uyğun ünsiyyət qurmaq, yazılı və şifahi akademik kommunikasiya bacarığı tələb edir. Hər bir mütəxəssis peşəkar akademik kommunikasiya qurmaq üçün müasir dövrün beynəlxalq akademik yazı qaydalarına yiyələnmişdir.

Məqalədə akademik ünsiyyətin həm yazılı həm də şifahi formasına görə başqa ünsiyyət formalarından ümumi qəbul edilmiş ciddi norma və qaydalara riayət olunması ilə fərqləndiyi nəzərə çatdırılır. Həmçinin məqalədə bu fərq həm nitq planında (nitq etiketi), həm də ümumi davranış (akademik etiket) planında təhlil olunur. Elmi (akademik) kommunikasiya müəyyən auditoriya üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu səbəbdən akademik kommunikasiya cəmiyyətdə qəbul olunmuş ünsiyyət normalarına əməl etməyi tələb edir. Məqalədə akademik kommunikasiyanın funksional səciyyəsi kimi elmi nətiqlikdə nitq etiketi qaydalarına riayət edilməsi,

akademik natiqliyin ritorikanın qədim növlərindən biri olması, akademik natiqliyin iki istiqaməti (peşəkar və kütləvi), akademik mətnlərin tipləri və onlara qoyulan tələblər təhlil edilib.

ДОСЕНТ САИДА АББАСОВА
ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АКАДЕМИЧЕСКОЙ
КОММУНИКАЦИИ
РЕЗЮМЕ

Главным фактором, направляющим человеческую культуру, является устная и письменная речь. Глобализация, как интенсивный процесс XXI века, затрагивает все уровни современного общества. Оно требует регулирования развития в каждом из своих направлений. Такое развитие требует от каждого специалиста общения в соответствии с международными стандартами, навыков письменного и устного академического общения. Каждый профессионал должен освоить международные правила академического письма современности, чтобы наладить профессиональное академическое общение.

В статье указывается, что академическое общение отличается от других форм общения как в письменной, так и в устной форме соблюдением общепринятых строгих норм и правил.

В статье также анализируется это различие как с точки зрения речевого плана (речевой этикет), так и общего поведения (академический этикет).

Научное (академическое) общение рассчитано на конкретную аудиторию. По этой причине академическое общение требует соблюдения принятых в обществе норм общения.

В статье проанализировано соблюдение правил речевого этикета в научной речи как функциональная характеристика академического общения, то, что академическая речь является одним из древних видов риторики, два направления академической речи (профессиональная и публичная), виды академической речи и требования предъявляемые к ним.

docent Saida Abbasova

Functional characteristic of academic communication.

Summary

The main factor that guides human culture is oral and written language and speech. Globalization, as an intensive process of the 21st century, affects all levels of modern society. It requires regulation of development in each of its areas. This development requires each specialist to communicate in accordance with international standards, written and oral academic communication skills. Every professional should master the international academic writing rules of the modern era in order to establish professional academic communication.

In the article, it is pointed out that academic communication differs from other forms of communication in terms of both written and oral forms by following generally accepted strict norms and rules. The article also analyzes this difference both in terms of speech plan (speech etiquette) and general behavior (academic etiquette). Scientific (academic) communication is designed for a specific audience. For this reason, academic communication requires following the norms of communication accepted in society. The article analyzed the observance of the rules of speech etiquette in scientific speaking as a functional characteristic of academic communication, the fact that academic speaking is one of the ancient types of rhetoric, two directions of academic speaking (professional and public), types of academic texts and the requirements imposed on them.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abbasova S., Seyidova S., Məmmədova N., Cavadov Ə., “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti”. Bakı 2017. 232 səh. [1.s.32]
2. Abdullayev A.S “Müəllimin nitq mədəniyyəti haqqında”. Bakı “Maarif” nəşriyyatı 1966 il. 75 səh.
3. Babayev A. “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti”. Bakı 2013. “Təhsil” nəşriyyatı 621 səh. [2.s.74] dərslük
4. Cəfərov V. “Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya”. Bakı 2021. 173 səh. BDU nəşriyyatı [6.s.151] dərs vəsaiti
5. Eminli B.İ., Paşayeva C.B., “Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya”. SDU nəşriyyatı. 2021. 400 səh [3.s.237]
6. Hacıyeva İ., Seyidova S., Məmmədova N. “Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya”. “Adiloğlu” nəşriyyatı. Bakı 2024. 300 səh. [7.s.254], [9.s.179]
7. Hacıyeva İ. “Nitq mədəniyyəti”. Bakı 2011. 280 səh [8.s.138]
8. Xəlilov B. “Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya”. “Adiloğlu” nəşriyyatı. Bakı 2021. 472 səh.
9. İsmayılova M. “Rəsmi işgüzar və akademik kommunikasiyanın funksional səciyyəsi”. Bakı ADPV nəşriyyatı. 2021. 295 səh [4.s.38], [5.s.197]
10. Məmmədli N. “Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya”. (dərslük) Bakı “Elm və təhsil” nəşriyyatı 2021 il 512 səh.
11. Mərdanovs S. “Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya”. Bakı “Elm və təhsil” nəşriyyatı 2019 il. 268 səh.
12. Şiriyev F. “Azərbaycan dilinin nitq mədəniyyəti və kommunikasiya”. Bakı “Elm və təhsil” nəşriyyatı. 2020 il. 400 səh.

Rəyçi dosent A.T.Əliyeva